

Szürreális valóság

(Neven Ušumović: *A csalogány nyelve*)

Rudaš Jutka

(1969, Karlsruhe)

1999-től a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének tanársegédje, jelenleg egyetemi tanár és tanszékvezető. 2000-től a Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájában posztgraduális tanulmányokat folytatott kortárs magyar irodalomból és irodalomelméletből. 2005-ben elnyerte a tudományok doktora címet. *A szellem finom játéka. A kortárs magyar irodalom interkulturális aspektusai* című doktori értekezése 2006-ban jelent meg a Kijárat Kiadónál. *A kulturális intarziák/ Kulturne intarzije* című második tudományos monográfiája pedig 2012-ben látott napvilágot. Kutatási területe a 20. századi magyar irodalom, valamint a kortárs magyar irodalom, mindenképp Esterházy Péter poétikája, az irodalmi hermeneutika, a recepcióesztétika és a fordítás elmélete.

NEVEN UŠUMOVIĆ
A CSALOGÁNY NYELVE

Ladányi István fordítása

„A sötétségből, amikor már az utolsó reményt is elveszítettem, hogy megmenekülhessek ebből a sártengerből, égett szagot hozott a fagyos légáramlat, emberi otthon mámorító füstjét.” Ezzel a mondattal kezdődik Neven Ušumović *A csalogány nyelve* című novelláskötete. A horvát író elbeszéléseiben olyan narratív epizódokat tár elénk, melyben megnyílik egy határvidék, s melyben erőteljesen mutatkozik meg a történelem súlyos terhe, s ebből kiindulva – a Szabadka–Zágráb–Koper–Umag négyszögben mozgó – karakterek különös sorsa.

Ušumović, aki Zágrábban született, de Szabadkán nőtt fel, a volt jugoszláv történelmi/kulturális (ön)reflexió diszkurzusait hangsúlyozottan építi be az irodalmi szövegtér szerkezetibe. Novelláiban így a valósághoz kötöttség és a ténytudás mint művészi lehetőség villan fel. Tényszerűség és fikcionalitás összjátéka kapcsán bontakoztatja ki a múlt valóságos eseményeinek a jelentés-összefüggéseit. Prózája erőteljes és pusztító. Aprólékosan komponált történetei végtelenül kimerítő, sívár világba repítik az olvasót. Figurái kismizve élnek a társadalom és a létezés peremén. A perspektívanélküliség fojtogató légköre, a szocializmusban nevelkedett és a nacionalizmusba torkollott 20. század végének elveszett jugoszláv nemzedéke, a társadalmi psziché, valamint erkölcs romlásának mesterei megírásai ezek. Ušumović élesen reflektál a társadalom dinamikájára, s benne a közelgő összeomlás kezeteire. Tudniillik nyomasztó, kegyetlenül bizarr történetei az emberi természetről szólnak, melyek időbeli és térbeli keretei könnyen azonosíthatóak. Tizenegy novelláján keresztül karakterek egész tablója jelenik meg: a bácskai rizstermelőtől kezdve, a japánokon, akik saját akaratkülből ideiglenesen Szabadkán telepedtek le, egy túlélő zsidó sorsán át, akinek a kommunista hatalom megoldja az örökölt, „gyár” terhét, egészen az ópiummal mámorított művészek eltévedt világáig.

Már a *Bácskai rizs* című nyitó novellában is sötét és szuggesztív képekkel találkozunk; a vajdasági síkság melankolikus tájékaival, ahol a lápból való kikeveredés lehetetlen, tudniillik Bácska bűzlő mocsara testileg és lelkileg is beszippantja lakóit. „Gázoltam a sárban, mindenféle gondolat és elképzelés nélkül” (16.) – mondja az elbeszélő. A „határpillanatok”, a határtapasztalat, a mindennapi élet pszichopatológiájának kósa gondolatai jelennek meg már itt, ebben az elbeszélésben, melyek aztán csak fokozódnak a többiben. A *Mákszem* című történet felfedi és látatja mindazokat a mindennapok mögötti – a felszín alatti – lelki folyamatokat (az ópiumfogyasztók teljesen tudatos fantáziáján át, a paranoiások szorongásos téveszméin keresztül, a hisztériások tudattalan fantáziáig), amelyeket a külvilág nehezen tud kezelni. Ez a történet akár Csáth Géza-paratextusként vagy mintegy Csáth-palimpszesztusként is olvasható. Nem meglepő, hiszen Neven Ušumović a Zágrábi Tudományegyetemen diplomázott filozófiából, összehasonlító irodalomtudományból és hungarológiából, így eredetiben is olvashatta a magyar irodalmat, mindenképp Csáth Gézát, akinek a neve egybeforr Szabadkával, és maga e kötet szerzője is életének jelentős részét itt töltötte. Mi több, Neven Ušumović kiváló magyar fordító, ő ültette horvátra Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regényét, Esterházy Pétertől a *Hrabal könyvét* és Bodor Ádám *Sinistra* körzetét.

Ušumović nyomasztó, kegyetlenül bizarr történetei a térség történelmi polarizáltságát is mutatják. A jugoszláv történelem máig egyik legvéresebb konfliktusára reflektál az *Apa és fiú* történetben, mely nagyon mélyen érinti a „bunyevác témát”. „A nagypapa bunyevác beszéde a nemzeti identitással együtt egyre inkább megkopott. A szerb nép történelméről és a pravoszláv kolostorokról szóló műsorokat szerette a legjobban.” (88.) Egy kettészakadt és darabokra hullt család történetén ez, melynek a délszláv polgárháború kezdetén az egyik része Horvátországba, a másik Vajdaságba költözik. A zárójelenetben az elbeszélő olyan emberi csontvázat talál, amelyet a disznók túrtak ki, majd üzletet csinál belőle...

A háború utáni szétszakad ország és az identitás problémája a *Vinaver gyermekei* című elbeszélésben aktualizálódik. „Hajszálpontosan megérezte azt a pillanatot – most is jól emlékszik rá, végigfut rajta a borzongás –, amikor a fiúk figyelme ráirányult. Először csak odakiabáltak egy távolabbi padról, szlovén és bosnyák szavakat vegyesen, hiszen a fiúk ezt a pályát *bosansko igriščene* hívták, mivel az egész épülettömbben nagy számban éltek szerbek, bosnyákok, albánok, macedónok és horvátok, természetesen nemcsak Boszniából, hanem az egész volt Jugoszláviából.” (108.) A volt Jugoszláviából Szlovéniába – konkrétan Koperba – emigrált családok gyerekeinek nyelvi és egyéb identitásbeli problémája nemcsak kisebbségérzeti konfliktusokat okoz, hanem mélyebb pszichikai tüneteket is. Hasonló nyelvi identitásprobléma jelentkezik a *Vereš* című novellában is. Vereš, a szabadkai egyetemi hallgató a menekülési hullámban Budapestre szökik, ahol a magyar Vörös vezetéknevű, az ottani vörös hajú nő (Anikó), valamint a vörös borszín

(kínai munkáltatója) miatt megoldhatatlan, bonyolult, kegyetlen, a másságot nehezen vagy egyáltalán nem toleráló világba szorul.

A kötet egyik legironikusabban megírt története a *Prayer for passive resistance* című. Ebben japán jazzmuzsikusok kerülnek Szabadkára a neves Ristić színházi uralkodásának csúcspontján, valamint az embargó és a teljes elszigeteltség idején. Egy olyan épületben kapnak lakást, amelyiken évek óta ott virít a „Tokióiig Szerbia, Vajdaság a központba!” falírka. Ha a novella címének mélyebb szemantikai rétegét is figyelembe vesszük, ott is felfedhetünk plusz értelmet tudniillik, a passzív ellenállás abban mutatkozik, hogy miközben Szerbiában dúl a háború, a japánok ott free jazzt játszanak. „Szerbia háborúzott, ők meg ellenálltak – vagy fordítva (sose tudtuk követni, hogy mit forgatnak a fejükben), az egész világ Szerbia ellen volt, ők pedig ebben a Szerbiában muzsikáltak és éltek. Ez már 1993-ban is annyira szárnalmas volt.” (60.) Ušumovićnál a kreatív örület a társadalomtörténeti síkon és az idődimenzióban fejt ki nagy hatását. Olyan mikrotörténet ez, melyben az írói képzelet minden öltését valós részlet igazolja, és minél kifinomultabb és ironikusabb módon kerül elő a valós világ, annál bonyolultabb lesz a két világot összekötő kapcsolatháló. „Körülöttem a szőnyegen összevissza heverték japánok, szerbek, magyarok és horvátok, és fáradt lélegzetvételük egyértelművé tette számomra: itt már minden régen elvégeztetett.” (63.) Egy ilyen kvázi-fiktív világban számos olyan komponens bukkan elő, amelyek a legmélyebb történelmi beágyazódásra hívják fel a figyelmet.

Számomra a kötet egyik legjobbját a *Marha-vagonban* című novella, amely bekerült a *Best European Fiction* és a *Zagreb Noir* című amerikai antológiákba is, s mely időben kicsit kilóg a többitől, ugyanakkor témájában szorosan kapcsolódik hozzájuk. Ugyanis nem a '90-es éveket idézi, hanem a második világháború sötét tereibe tör, mintegy szemléltetve, hogy a múltban elkövetett hibák és bűnök később új változatokban mennyire ismétlőd(het)nek. A szöveg által elmondott történet olyan történelmi áthallásokat közvetít, amelyben összefonódnak a holokauszt motívumai (a jassenovaci vérengzés), a szülők nélküli felnövés, az erotikus ébredés, sőt egyfajta ökológiai tudatosság is.

„Belélegezte a dögszagot, szappannal mosta a kezét, csapvizet ivott, nyaranta rendszeresen fürdött a Palicsi-tóban, és a November 29. pástétomait fogyasztotta, amelyek abban az időben, akárcsak a készételkonzervjeink, talán a legjobbak voltak Jugoszláviában.” (31.) A November 29. húsárgyárral a szöveg emlékeztet arra, hogy Jugoszláviában a háború utáni kommunista hatóságok a burzsoázia tagjaitól elkobozták a vagyont, és az országból kiutasították őket. Eszternek, a Hartmann és Conen cég tulajdonosának az volt a bűne, hogy magyar zsidóként nem deportálták őt a második világháború idején hatezer magyar zsidóval együtt. A kommunista rendszer megoldja Eszter tulajdonosi „problémáját”, 1949. november 29-én a szabadkai zsinagógában aláírta vele a tulajdonjogról való

lemondás okiratát. Hirtelen egy olyan valóság tárul elénk, amelyről csak borzadni tudunk. A novella ilyen megformálása – erős utalásrendszert kiépítve – a történelem felismerésének, tévedéseinek és helyreigazításainak az elbeszélhetőségét tárja elénk az egyéni és a kollektív emlékezet révén. Micsoda ironia mozgatja a szöveget a November 29-cel! 1943. november 29-én alapozták meg a szocialista Jugoszláviát, s széteséséig a köztársaság napja volt, nemzeti ünnep. Ušumović poétikája valamiképpen kikényszeríti, hogy megértsük a konkrét világra való utalásokat, ezzel mintegy megragadjuk a – szövege révén megnyíló – világ (többlet)jelentéseit. Tudniillik szövegvilága az (ex)jugoszláv erkölcsi és politikai hagyomány elemeinek sokaságából merít és válogat.

A címadó novella a kötet záródarabja. A *csalogány nyelve* mintegy összesűríti az előző novellák jelentés-irányultságait. Morbid, izgalmas és impulzív történetekben a szerző olyan diszkurzív tereket nyit meg, olyan utalások furcsa atmoszféráját szövi, ahol világok, területek és személyek érintkeznek, gyakran ütköznek.

„A vadászterületeket privatizálták Szerbiában is, akárcsak Horvátországban, az új tulajdonosok rendre kiérdemesült hadfiak. Ellenségek a háborúban, üzlettársak a békében, Milošević és Tuđman újdonsült arisztokráciája. És nem csak ezeket a madarakat találják fel nekik. Orgiák nélkül nem múlhat el ilyen alkalom: ukrán és orosz lányok, egyszer még egy karibi lányt is idehoztak. Nagy ingyencek, nem mondom. Tudják, mi az igazi vadászkülönlrgesség? [...] A csalogány nyelvéből készült pástétom. Ennek a pástétomnak néhány grammjéért több száz csalogánynak kell kitekerni a nyakát.” (150.)

A November 29. pástétomai és a csalogány nyelvéből készült pástétom két, időben elkülönült világot mutat be, ám mindkettő történet kegyetlensége időtlen. A pusztítás uralkodik mindenütt. Ušumović erőteljes prózavilága egyszerre ijeszt meg és – kifinomult ironiájával – szabadít fel.

Neven Ušumović novelláskötete válogatás a szerző két, horvátul megjelent könyvéből: a *Mákszem* (2009) és a *Paradicsommadarak* (2012) címűből. A koncepciózus válogatás mindig speciális figyelmet követel. A *csalogány nyelve* – Ladányi István kiváló fordításában – egy nagyon jól átgondolt szortírozás következtében töredékes regényként hat, amelyben különböző narratívák és hangok váltják egymást, s melyben leképződik a – '90-es évek elejétől – egy konkrét, erőszakos valóságdarabokkal tarkított világ. A történetek állandó párbeszédben állnak a múlttal, szimbolikus és expresszionista képekkel egészítik ki a reálist. A legjobb történelmi fikciók igazsággal telítettek, de adataik szűrtek, kontextualizáltak és elmeséltek. Így van ez Ušumović kötetében is, mely a történelmi és poétikai világ határtalanul sokszínű viszonyát teremti meg.

(Forum, 2021)
Rudaš Jutka

DR. HORVÁTH NÓRA

1978-ban született Győrben. Filozófus, művészeti író. A Győri Széchenyi István Egyetem egyetemi docense. 2016-tól a Műhely szerkesztője, 2019-től főszerkesztő-helyettese, 2020-tól főszerkesztője.

Tudományos fokozat (PhD): Filozófia (2014).

Tanulmányok:

2006–2009: Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskola; 2002–2006: Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, filozófia szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, tanító szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, művelődésszervező szak.

Főbb kutatási területei: az esztétikai életvitel filozófiai megközelítései; létezésesztétika; George Santayana életműve; amerikai esztétizmus, Edward Perry Warren és Fred Holland Day életműve; amerikai pragmatizmus, pragmatista esztétika; Richard Shusterman filozófiája (szómaesztétika); Frenák Pál életművének filozófiai megközelítése;

A magyar és idegennyelvű publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisban.

Önálló kötetei: A szépség szeretői – George Santayana és kortársai (2018 GlobeEdit, 2019 JatePress), Frenák Pál Abécédáire-je – Átjárások a filozófia és Frenák organikus mozgásnyelve között / L'Abécédáire of Pál Frenák – Transverses Between Philosophy and the Organic Movement Language of Frenák (Kortárs Táncért és Jelelő Színházért Alapítvány, Budapest, 2022).

DR. HORVÁTH-MÁRJÁNOVICS DIÁNA

1988-ban született Győrben. Irodalomtörténész, kritikus. 2020-tól a Műhely szerkesztője, a lap kritikarovatának vezetője. A Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. A Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot. Az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Fő kutatási területei: Mészöly Miklós életműve; a kortárs magyar próza.

Tanulmányok:

2014–2017: ösztöndíjas doktorandusz, PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola; 2011–2013: esztétika szakos bölcsész (MA), PTE BTK; 2010–2013: magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész, irodalomtudomány szakirány (MA), PTE BTK;

2007–2010: alapszakos szabad bölcsész (esztétika szakirány), magyar minor (BA), PTE BTK.

Publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisban.

Önálló kötete: Örökölt blende. Példázatos irodalom és a Mészöly-hagyaték (2021 Kijarat Kiadó).

KURCSIS LÁSZLÓ

1950-ben született Csornán. Grafikusművész. 1990-től a Műhely arcualattervezője.

Tagság: Magyar Grafikusművészek Szövetsége, Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, Győri Grafikai Műhely, Art Flexum Művészeti Társaság, Nyugat-Szlovákiai Képzőművészek Egyesülete, Art World Hungary Egyesület. 1975 óta szerepel csoportos és egyéni kiállításokon Magyarországon és külföldön egyaránt. Rendszeres résztvevője a magyar és nemzetközi művésztelepeknek. Alkotásai számos közgyűjteményben és magánkollekciónban megtalálhatók itthon és külföldön egyaránt. Szuverén alkotói munkáját gazdagítja és végigkíséri a művészetoktatói, kiállításrendezői és tervezőgrafikusi tevékenysége, amit a győri Műhely kulturális folyóirat harminc évfolyamának arcualattervei, több mint száz könyvborító, kereskedelmi és kulturális plakát is reprezentál.

kereskedelmi és kulturális plakát is reprezentál.

Tanulmányok:

Dekoratór és Kirakatrendező Iskola, Budapest 1969–1972, Mártélyi művésztelep 1972–1986, Pedagógiai Főiskola, rajz szakirány Győr 1975–1979, Képzőművészeti Egyetem Budapest 1979–1983.

Díjak: 1973 Petőfi-pályázat I. díj, 1986 Győri Grafikai Műhely-ösztöndíj, 2000 Győr Város Kultúrájáért díj, 2003 Győr Város ezüst emlékérmé, 2003 Győr-Moson-Sopron Megye ezüst emlékérmé, 2005 Megyei Tárlat Győr, Művészeti Alap díja, 2007 Regionális Képzőművészeti PRÍMA DÍJ (megosztva, Art Flexum Művészeti Társaság), MAOE Alkotói Támogatás, 2008 Megyei Tárlat Díja, 2014 Téli tárlat díja, 2014 Art Flexum Művésztelep díja.

TAKÁCS NÁNDOR

1983-ban született Mórán. Költő, 2021-től a Műhely szerkesztője, a lap szépirodalmi rovatait (vers és próza) vezeti. A Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett. Versei 2007 óta jelennek meg irodalmi folyóiratokban. Pedagógusként a diákok szövegértelmezési és szövegalkotási kreativitásának fejlesztésével foglalkozik.

Tanulmányok: 2014–2017: magyartanár szak (MA), PE MFTK; 2009–2011: biológiatanár szak (MSc), PTE TTK; 2001–2009: biológus szak (Evolúció–Ökológia–Szisztematika szakirány), ELTE TTK.

Önálló kötete: Kolónia (2014 Napkút Kiadó).

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Nemzeti Tehetség Program

Petőfi Kulturális Ügynökség

műhely

KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

2022

/ 4

950,- Ft

